

legokosabb lenni. Az már a múlté. Az után vágyakozott, hogy olyannak szeressék őt, amilyen: jónak vagy rossznak, szépnek vagy csúnyának, ostobának vagy okosnak, összes hibájával együtt vagy éppen azok miatt.”

– Barnabás utazása fantasztikus, misztikus kaland. Meg kell küzdenie Fantáziáért. Veszélyben van, és vele együtt a világ is. Talmi vágyainkat hajszolva elfelejtjük az emlékeinket, az ábrándjainkat, az álmainkat. A képzelet helyét a *Semmi* foglalja el, a világban pedig nő a hazugság. „Seholba hullunk és Sohába, mint akik igazán nem is élünk” – olvassuk. A *Semmi* vonzó, és már hazugságáradat borítja el a világot. A világot csak az gyógyíthatja meg, aki járt már Fantáziában, és vissza is tudott térni onnan, mégpedig úgy, hogy rátalált már valódi vágyaira.

Ende könyvében a hatalom jelen szerepel egy mondat: „Tedd, amit akarsz!” Félrevezethetne bennünket. De idejében tisztázzák. „Mindent tehetek?” – kérdezi Barnabás. „Nem ... a valódi vágyadat kell követned.” Az életünk „tízezer ajtó útvesztőjén vezet át”, akit nem a valódi vágyai vezérnek, az csak bolyong. Nincsenek céljai, nem a saját életét éli. A morálfilozófia

alapkérdésére, hogy „Mit tegyék?”, nem kap választ. Az ember lehetőségként születik. Ha ezt nem valósítja meg, olyan, mintha nem is élt volna. Ende szavaival szólva: nem talált rá saját, valódi vágyaira. Nem lesz képes önmagát választani – sem morális döntéseiben, sem cselekedeteiben, sem odafigyeléseiben, sem beavatkozásai-ban. A *Semmi* részévé válik. Nemcsak a meseregényíró, az erkölcsfilozófus is a *Semmi* metaforájával érvel. „Ha nem választjuk önmagunkat – írja Heller Ágnes –, hanem hagyjuk, hogy mások válasszanak helyettünk, akkor az élet egyfajta halál felé tántorgássá válik. Csak azért élünk, hogy meghaljunk, semmivé váljunk” (Morálfilozófia, Budapest 1986, 20. old.)

Ende sok-sok üzenete közül a „Válaszd magadat!” a legfontosabb. Erről szól legutolsó kötetének címadó meséje, *A varázslóiskola* is. Mintha még egyszer, utoljára ezt akarná a lelkünkre kötni. Talán azért, mert önmagunkat választva a jó választására is nagyobb az esélyünk. *A varázslóiskola* tanulsága szerint a csodákra is képesek vagyunk.

Komáromi Gabriella

Gyermekvédelmi problémák egy ifjúsági regényben

A Szökőár (Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1954.) Vidor Miklós első regénye. 1954-ben jelent meg. Olyan sikert aratott, hogy az Írószövetségből kizárt írókat nemcsak visszavették, hanem József Attila-díjat is kapott érte.

Bevezetés

A Szökőár főhőse kollektív hős: nyolc 13–16 év közötti fiú (életkoruk szerint: Kuvasz, Kaszi, Jocó, Imrus, Halász Jancsi, Mícu, Sanyi, Karcsi), akik a regény által átfogott másfél esztendő alatt (1948. tavasz–1949. ősz) összesodrótak, bandát alakítottak, majd kisebb-nagyobb bűncselekményeket követtek el. Javítóintézetbe kerültek, ennek hatására és a környező társadalom segítségével majd' mindnyájan alkalmassá váltak arra, hogy beilleszkedjenek a

társadalomba. A gyerekek sorsát sokoldalúan megvilágítva, lélektani mozgatórugóikat is feltárva (általában szabad-függő beszéddel), sok szimpátiával, mégis látszólag objektíven, a mindentudó narrátor szemszögéből ábrázolja az író. A cím (*Szökőár*) a fiatalok bűnözési hullámának metaforája.

A második világháborút követő idők ifjúsági regényeinek gyakorta ez a magja: adva van egy a háború és a háború utáni zűrzavar következtében összeverődött, egymás közötti viszonyaiban és szélesebb értelemben véve is antiszociális gyermek-

(kamasz-)csoport, amelyet egy – általában fiatal –, a pedagógiai és társadalmi progresszió és reakció küzdelmein edződött nevelőnek sikerül közösséggé formálnia, elindítania a jó úton és egyúttal a társadalmi előrehaladás élcsapatához is elköteleznie.

Ezt a regénytípust meghatározhatjuk úgy, mint „makarenkói típusú ifjúsági regény”. Nem csak a miliő, a pusztai történet hasonlósága miatt tehetjük ezt, hanem a hasonlítás jogsultsága mellett szólnak bizonyos esztétikai-dramaturgiai szabályszerűségek is. Ebbe a csoportba sorolható a háború utáni évtizedek irodalmából Vidor Miklós *Szökőárja* mellett például Varga Domokos *Füükfalvája*, Nagy Katalin *Lefeljebb három pofonja*, Hárs László tetralógiája (*Majd a gyerekek; Igazán gyerekjáték; Ezek a pesti gyerekek; Mi is voltunk gyerekek*), Palotai Boris *Sztálinvárosi gyerekekeje*, Gergely Márta *Sarujja és Többsincs Osztyája* és Radványi Géza kiemelkedő alkotása – mely 1995-ben Magyar Örökség-díjat kapott –, a *Válahol Európában* című film. Ezek

a művek a közösség emberformáló erejét úgy ábrázolják, mint a nehéz sorsú gyerekek boldogulásának egyetlen esélyét. Tagadhatatlan irodalomtörténeti tény, hogy a felszabadulás, a szabadság élménye a magyar gyermekirodalomban, az ifjúsági regényben is, szorosan összekapcsolódott a legmélyebbről indulók pedagógiai átfórmálásának reményével. (1)

Hogyan váltak bűnözővé a gyerekek?

Ez a kérdés egy nagyon fontos állítást tartalmaz: senki sem születik bűnözőnek, hanem azzá válik.

A kedvezőtlen személyiségvonások kialakulásának folyamata megegyezik az egyéb tulajdonságok létrejöttének folyamatával. Mindkét esetben a személyiségfejlődést általában meghatározó tényezők fejtik ki hatásukat. A „bűnöző, vagyis a társadalom ellen támadó ember nem születik bűnözőnek, hanem azzá válik. Azzá teszik őt elsősorban élményei, méghozzá emberségét, önérzetét, jogos életigényeit sokszor

súlyosan sértő, fájdalmas tapasztalatai különösképpen az élet kezdeti szakaszában, melyek aztán egész későbbi fejlődését hibás vágányra viszik. Ezután válik az antiszociális egyén mindenkori környezetének ellenségévé – a társadalom kártevőjévé –, veszélyes emberré” – így György Dániel. (2)

A következőkben a regény konkrét valóságában a gyerekeket a szocializáció során érő legfontosabb deviáló hatásokat vizsgálom.

A háború

Hiszen a regény 1948 tavasza és 1949 ősze között játszódik,

így a háború hatása még közvetlenül érződik a tárgyi környezetben és az emberek lelkében is.

A háború rokon vonásokat mutat a bűnözéssel, hiszen nem is más, mint gigantikus méretű gyilkosság, gyújtogatás, rablás, pusztítás. Ez a kép pedig nem maradhat hatás nélkül a fiatalok érzékeny lelkére, így rokon természetű ösztönök keletkeznek és lépnek működésbe. A közvetlenül átélt háború egyrészt megtépázta az idegeiket, másrészt pedig csökkentette a szenvtelen durvaságoktól visszatartó erőket. Emellett a háború szétzilálta a lakásviszonyokat, a családokat, az iskolai oktatást, így a gyere-

A második világháborút követő idők ifjúsági regényeinek gyakorta ez a magja: adva van egy a háború és a háború utáni zűrzavar következtében összeverődött, egymás közötti viszonyaiban és szélesebb értelemben véve is antiszociális gyermek-(kamasz-)csoport, amelyet egy – általában fiatal –, a pedagógiai és társadalmi progresszió és reakció küzdelmein edződött nevelőnek sikerül közösséggé formálnia, elindítania a jó úton és egyúttal a társadalmi előrehaladás élcsapatához is elköteleznie.

kek fegyelmi korlát és nevelő útmutatás nélkül maradtak. Gyakran a családfő helyett kereső munkára szorultak, így korán jutottak hozzá számukra addig el nem érhető jövedelmekhez, ugyanakkor belekerültek az érettebb gondolkodást igénylő köznapi küzdelmekbe. a nagyvárosi utcai élet, a léha mulatóhelyek alkalmat szolgáltatnak nekik a züllés fertőjébe jutni. (3)

A család

A gyerekek elsődleges szocializációja a családban történik, ezért igen fontos, hogy milyen is ez a család. A következőkben azt fogom vizsgálni, hogy milyen ezeknek a családoknak a felépítése (ép, csonka stb.), milyenek bennük az interperszonális kapcsolatok, milyen társadalmi rétegbe tartoznak és milyen a vagyoni helyzetük. Habár tudom, hogy minden szempontból tökéletes, tehát ideális család nincs, mégis úgy vélem, a gyerekek züllésnek indulásának alapvető oka, hogy családjukban az előző mutatók némelyikét – gyakran egyidejűleg többet is – súlyos defektusok terhelik.

A gyerekek különböző felépítésű és társadalmi helyzetű családban élnek. Közülük négy ép családban (Imrus, Micu, Jancsi, Sanyi), kettő csonka családban (Karcsi, Kaszi), a másik két fiú pedig árva (Jocó, Kuvasz). Bepillantunk a nagypolgári (Jancsi), a polgári (Micu), a munkás (Kaszi, Jocó, Karacsi, Sanyi) és a paraszt (Hunis) család életébe, sőt a bűnöző társadalom mindennapjaiba is. Vidor ezáltal azt mutatja be, hogy a különböző helyzetű gyerekek hogyan sodródhatnak azonos tévútra.

Azt állapítottam meg, hogy azokban a családokban, ahol anyagi problémák nincsenek, a családon belüli interperszonális kapcsolatok adják a fő deviáló hatást. Ahol pedig vannak, ott ez nyomorítja leginkább a gyerekek életét. Megrendítően vall erről a kis Sanyi, mikor nővére haldoklik: „Az úgy van, Imrus... hogy aki gazdag, annak könnyű... Azt mindenki szereti... ő az első mindenütt. Az ha akar, szép is lehet... meg jó is... annak nem kell otthon pucolni a ruháját, mint az Irénnek, meg nem kell a mosókonyhában lenni reggeltől estig, mint a mamának, mert ahelyett mindent megcsinál

a pénze... Annak nem is kell kérni, úgyis mindig van neki... és adnak is... én látom...

Nálunk az utcában van egy öreg bácsi, az mindig csikkeket szed... és a gazdag felnőttek csak úgy megkínálják a másik gazdagot cigarettával, pedig annak is van... de azt a bácsit még sosem kínálta meg egyik sem... És tudod, aki gazdag... az hozat mindenféle orvost, meg orvosságot, ha beteg... meg még ápolónót is fogad, meg szanatóriumba viteti magát... és addig fizet, míg egészséges nem lesz... Mert aki gazdag, az egészséges is... ha lenne pénzünk, ha nem lennénk szegények... akkor nem kellene neki se meghalni.”

A kortárs csoport

A csoportkapcsolat a gyermek felnőtté válásának igen fontos tényezője, hiszen egy sor pozitív tulajdonságot fejleszt ki. Veszélyessé válik azonban a banda az egyén fejlődésére és a társadalomra nézve is, ha olyan gyermekek társulnak egymáshoz, akiknek fejlődése hibás vágányra került, mert a kortárs csoport normaszabó: a benne elfogadott értékek a mérvadók.

A regénybeli gyerekek a vezér, Kuvasz kezdeményezésére szövetséget kötöttek, amit tetoválással pecsételtek meg. Szövetségkötésük rákényszerítette őket a bűnözés útjára, hiszen ezentúl minden körülmények között ki kellett tartaniuk egymás mellett. A bandától való elszakadás rendkívül hosszú és nehéz folyamat, mivel érzelmileg kötődtek hozzá a gyerekek: megadta nekik a valahová tartozás érzését.

Hogyan lehet a helyes útra visszavezetni a gyerekeket?

Ennek regénybeli módja: a javítóintézet, a család (biztonságot adó szeretetteljes légkör kialakítása) és a társadalom együttes erőfeszítése (pl. lehetőség a munkára, megbélyegzés nélkül).

A regényben szereplő bíró álláspontja: minden attól függ, hogy ezeket a gyerekeket komolyan veszik-e vagy mosolyognak a csínyeiken. Az utóbbi esetben ugyanis néhány év múlva a fiatalok bíróságán megismert gyerekek viszontláthatók a felnőttek bíróságán.

Az intézet feladata az átnevelés: alkalmassá és képessé tenni a gyerekeket a társadalomba való beilleszkedésre. Az átnevelés színterei: munka, tanulás, közösségi élet.

A *megvalósulás módja* szerint két korszakot különböztethetünk meg, melyeket egy-egy tanár neve fémjeléz az intézetben.

1. korszak

Antal Gyula (tornatanár) – az etikaóra és a rendgyakorlatok nagymestere, kegyetlenség és rasszizmus jellemzi.

2. korszak

Babos Pál – frissen végzett forrófejű, lánglelkű pedagógus, a regény Makarenko-figurája.

A kettő közti különbséget talán úgy tudom leginkább érzékelteni, ha röviden bemutatom, hogyan zajlik a két korszak etikaórája.

1. korszak

Az óra előtt az ebédlő bútorait kihordatják a gyerekekkel a folyosóra. Az óra alatt a gyerekek vigyázzállásban, combra szorított kézzel, egy pissenés nélkül állnak, és jajj annak, aki a bármikor lecsapó kérdésre nem tudja elismételni, miről van szó.

2. korszak

A gyerekek ülve hallgatják Babos példabeszédeit bizonyos erkölcsi kérdésekről, például a kivándorlásról. Az érzelmeikre próbál hatni, kíváncsi a véleményükre, ezért magához vonzza a gyerekek figyelmét.

A szóban forgó korszakok jellemzői:

1. korszak

– Tiltás, külsődleges fegyelem, büntetesként fizikai megterhelés és bántalmazás.

2. korszak

– A gyerekek emberszámba vevése, érdeklődésük felébresztése és annak megfelelő tevékenység biztosítása, felelősségérzet kialakítása. A megértés, a megelőlegezett bizalom légkörében kölcsönös tisztelet és szeretet.

A második korszak tanári hitvallása: „Nincs mozdulatunk, szavunk, amely át ne játszanék a másik életébe. Egymásért felelünk (...) soha sincs jogunk lemondani róla, hogy nem az ezeregyszerű kísérlet lesz-

e a helyes! ...mindenkinek megvan a maga kulcsa. Szerencsés, aki ott hordozza a homlokán, a szeme csillogásában... A mi-einknél mélyre csúszott, elásták, haszontalan kacatok közé dugták, ember legyen, aki előbányássza.”

A kétféle nevelési mód konfrontálódásának központi kérdése:

A gyerekek átnevelését tekintve melyik a célravezetőbb módszer?

1. Antal-féle felfogás:

Babosék módszere nagyon szép, de ezeknél a gonosztevőknél nem alkalmazható. Nézetük szerint a gyerekek a vasszigor hatására előbb meg kell javulnia, ki kell érdemelnie a nevelő bizalmát, aztán lehet csak jól bánni vele.

2. Babos-féle felfogás:

megelőlegezett bizalommal és szeretettel kel a gyerek felé fordulni, mert az előbb-utóbb kialakítja benne a felelősségérzetet, ami a tisztességes emberi munka alapja. Az előző módszerrel csak látszateredményeket, külsődleges fegyelmet és képmutatást lehet elérni.

A javítóintézetben az átnevelés színterei (a munka, a tanulás és a közösségi élet) csak a második korszakban alkotnak pozitív nevelő egységet. A szakma tanításával a gyerekek megélhetését akarják biztosítani, ugyanez a cél az okosabbak esetében a tanulás révén valósul meg, másrészt pedig emelni akarják a gyerekek értelmi színvonalát, hogy kisebb legyen a visszaesés veszélye. A közösségi életben megjelenő együttes élmény összekovácsolja a hasonló érdeklődésűeket.

A Babos-féle „módszerrel” sikerült megfékezni a „szökőár”-t. Ennek okát a következőkben látom:

1. a szeretet, a bizalom és a tisztességes munkáért járó megbecsülés légköre az uralkodó;

2. ennek megfelelőek a családi-társadalmi hatások is, melyek a gyerekeket érik;

3. az életkor előrehaladtával járó eszmélkedés: új értékek és példaképek találása. Szép példája ennek, hogy az árvízi mentőmunka után a fáradtságával küszködő Micu „...mintha egészen közelről hallaná az édesapja hangját: – Csak az a fon-

tos fiacskám, hogy az ember mindig nyugodtan hajthassa le a fejét.”

Természetesen a végkifejletnek nagyon örülök, mégis munkál bennem a kétely: vajon nem csak azért sikerült-e a múlttal való teljes szakítás és a jövőbe néző bizalom pedagógiájának ezt a nagyszerű eredményt elérnie, mert időben megelőzte egy drasztikus totális diktatúra?

Mindazonáltal hajlandó vagyok a regény befejezésének időszakát jelképesen értelmezni. A szereplők sorsa és az évszakok váltakozása között bizonyos korrelációt tapasztalhatunk, mint ahogy az egyes szereplők hangulata és az időjárás között is. A regény ősszel fejeződik be, ez klasszikusan az elmúlás évszaka. Esetünkben azonban ez nem illene a pedagógiai tartalomhoz. Van azonban egy apró utalás a műben a szüretre, ezért arra a következtetésre jutottam, hogy a regény nem ősszel, hanem szüretkor fejeződik be. Ekkor érik be az utolsó olyan gyümölcs, amelyet gondos kezek hosszú időn át ápoltak. A kísértés visszautasítása és az árvízi mentőmunka megszabású tablója azt mutatja, hogy Babos pedagógiai módszerének is beérett a gyümölcse.

Zárszó

A gyermekvédelem ügye, ahogy mindenkori, ma is nagyon fontos. Ezért idézem Gegus Dániel szavait: „Vegye mindenki komolyan azt a figyelmeztetésemet, hogy bármennyire nem akarják is ezt megérteni az irányadó körök, nincs ebben a csonka-bonka szegény országban fontosabb, mint a gyermekvédelem. Magyarország jövődjéje van kérdésben. Isten csapása ránk nehezedett, a földön fekszünk, ki tudja: mikor kelhetünk onnan fel. Adja az ég, hogy minél előbb. De tegyük meg kötelességünket magunk is, mert mindent a sorstól nem várhatunk. E tetet között pedig nincs fontosabb, nincs magasabb, mint a jövődjéje nemzedék megmentése.” (4)

Bajor Zoltánné

Jegyzet

- (1) TRENCSENYI LÁSZLÓ: *Emberi Sorsok – Valahol Európában*. Gyermek és Ifjúságvédelem, 1984. 3. sz.
 (2) GYÖRGY JÚLIA: *Az antiszociális személyiség*. Medicina Könyvkiadó, Bp. 1967.
 (3) SCHÄFER ISTVÁN: *A háború hatása a fiatalok kriminálisára*. Bűntudományi Dolgozatok, 1946. 2. sz.
 (4) GEGUS DÁNIEL: *Gyermekvédelem és rendőrség*. Bp. 1929, 21. old.

Magyar vonatkozású széljegyzetek A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához

A Barcelonában 1996. június 6-án elfogadott Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata Magyarországon kevés publicitást kapott eddig. Az alábbiakban a Nyilatkozatnak (amely megjelent a Magyar Napló 1996. októberi számában) csupán a névhasználattal és az anyanyelvi oktatáshoz való joggal kapcsolatos pontjai kapcsán teszek néhány megjegyzést. (1)

Milyen nyelvi emberi jogot sértene az -ová kötelező használata a szlovákiai magyar nők nevében?

A nyelv, az oktatás és az emberi jogok sokszorosan összefüggnek egymással, de

az összefüggések természete, az interakciók a kutatók előtt sem eléggé ismertek, nem beszélve a laikusokról, tehát azokról az emberekről, akiknek a nyelvről, iskoláiról és emberi jogairól szó van. Lássunk egy példát!